

Iš lietuvių literatūros mokslo terminijos istorijos: XIX amžius

ASTA MITKEVIČIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

L iteratūrologija kaip savarankiška disciplina Lietuvoje pradėjo formuotis XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje (LTE VII 1981: 55), tačiau literatūros mokslo klausimams skirtų darbų būta jau seniau. XIX a. tokių darbų pagausėjo, jie tapo įvairesni, nors dauguma sinkretiški, „juose esama ir literatūros teorijos, ir literatūros istorijos, ir literatūros kritikos pradmenų“ (LLI 2001: 206). XIX a. tie darbai spausdinti ir l i e t u v i š k a i , pradėta kurti lietuviška literatūrologijos terminija.

TERMINIJOS ŠALTINIAI

Pirmoje XIX a. pusėje literatūros dalykai buvo aptariami ne atskiruose veikaluose, o įvairių leidinių pratarmėse ar kitose dalyse. 1824 m. Ezopo ir K. Donelaičio pasakėčių leidime L. Rėza įdėjo lietuvišką prakalbą apie pasakėčią, pasakėtininkus ir kt. Tais pačiais metais išleisto K. Nezabitauskio elementoriaus priedas *Surinkimas visokių raštų lietuviškų, žemaitiškų ir prūsiškai lietuviškų* yra pirmą suvestinę lietuviškų raštų bibliografija lietuvių kalba (joje pateikta šiek tiek trumpų komentarų) (Gineitis 1982: 125, 126). S. Stanevičius prie 1829 m. perspausdintos lotyniškos lietuvių kalbos gramatikos pridėjo pratarmę *Skaitysiantiems* (trumpai aptariama lietuvių raštija). Nežinomas autorius – J. J. V. Lietuvis nuo Šventos upės krašto – parašė prakalbą (datuota 1828 m.) 1829 m. S. Stanevičiaus ir S. Daukanto pasakėčių leidimui, kuri yra „pirmas su poetika susijęs tekstas, parašytas lietuvių kalba“ (Girdzijauskas 2006: 77). Pirmu lietuviškai parašytu teorinės poetikos darbu laikoma S. Daukanto knygoje *Pasakos Fedro* (išspausdinta 1846, parengta 1824 m.) įdėta jo studija *Pasakos būdas* (labai plačiai suprantamos pasakos teorija ir pasakėčios teorija) (ten pat: 79; LLI 2001: 214). Joje S. Daukantas „apibrėžia ir aiškina sąvokas, pagrindžia visą jų sistemą, laikosi griežto loginio nuoseklumo“ (Girdzijauskas 2006: 79). M. Valančius *Žemaičių vyskupystėje* (1848) dėmesio skiria religinei literatūrai. XIX a. pirmoje

pusėje lietuviškai buvo rašoma ir apie tautosaką. Trumpas pratarmes galima rasti S. Stanevičiaus, „mokslynynka lyteraturas“, knygoje *Dainos žemaičių* (1829) ir *Pažymės žemaitiškos gaidos* (1833). S. Daukantas liaudies dainas aptaria *Dainės žemaičių* (1846) pratarinėje, kurioje „pasako tokių dalykų, kurie svarbūs ne tik folkloristikai, bet ir poetikai apskritai“ (Girdzijauskas 2006: 82).

Glaustai apie pasakėčias rašė J. Želvavičius I. Krylovo pasakėčių rinkinio *Pasakos* (1863) prakalboje. Literatūros darbų (ypač kritikos) padaugėjo XIX a. pabaigoje, gausėjant grožinei lietuvių literatūrai, atsiradus lietuvių periodikai. Buvo spausdinami literatūriniai straipsniai, recenzijos, anotacijos, rašytojų biografijos ir nekrologai. *Lietuvių literatūros kritikoje* teigiama, kad per pirmąjį lietuvių periodinės spaudos gyvavimo dvidešimtmetį joje pasirodė apie 400 kritikos rašinių literatūros, kalbos ir tautosakos klausimais, iš kurių pusė buvo išspausdinta *Aušroje* ir *Varpe* (LLK I 1971: 138). *Varpe* nuolat buvo anotuojamos ir recenzuojamos lietuviškos knygos. Literatūros klausimais *Aušroje* rašė J. Šliūpas, J. Mikšas, J. Koncevičius, S. Dagilis, M. Davainis-Silvestraitis, J. Mačys-Kėkštas, J. Zauerveinas ir kt., *Varpe* (XIX a. pabaigoje) – P. Mašiotas, V. Mačys, V. Kudirka, J. Jablonskis, A. Kriščiukaitis-Aišbė, S. Matulaitis ir kt. V. Kudirka *Varpe* paskelbė pirmąją lietuvišką poetiką *Tiesos eilėms rašyti* (1898). XIX a. antroje pusėje apie literatūrą ir rašytojus ar atskirus kūrinius taip pat daugiau ar mažiau buvo rašoma *Lietuviškoje ceitungoje*, *Garse*, *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje*, *Naujoje lietuviškoje ceitungoje*, *Tėvynės sarge*, *Ūkininke*, *Žinyčioje*, taip pat JAV leistuose periodiniuose leidiniuose – *Lietuviškajame balse*, *Vienybėje lietuvininkų*, *Apšvietoje*, *Naujoje gadynėje*, *Garse Amerikos lietuvių*, *Lietuvoje*, *Tėvynėje* ir kt. XIX a. pabaigoje buvo išspausdinta pirmoji lietuvių literatūros istorija – J. Šliūpo *Lietuviškieji raštai ir raštininkai* (1890), išaugusi iš serijos straipsnių, 1887–1889 m. skelbtų *Lietuviškajame balse* (vienas straipsnis publikuotas 1885 m. *Aušros* kalendoriuje). Amerikoje J. Žilius-Jonila išleido knygelę *Lietuviški dainiai pradžios XIX šimtmečio* (atspaudas iš *Dirvos*). XIX a. lietuvių literatūros apžvalgą pateikė A. Milukas *Lietuviško albumo* antroje dalyje (1900).

Išvardyti darbai, iš kurių ir buvo renkama medžiaga šiam straipsniui¹ (žr. pagrindinių šaltinių sąrašą), terminijos atžvilgiu labai įvairūs (be abejonės,

¹ Periodinė literatūra neskaityta ištiesai. Naudotasi tais periodikoje skelbtais straipsniais, recenzijomis ir kt., kuriuos aptaria ar mini literatūrologai (remtasi A. Sprindžiu 1957, LLK I 1971, L. Gineičiu 1982, LLI 2001, J. Girdzijausku 2006). Taip pat papildomai peržiūrėta keletas kitų periodikoje (pvz., *Naujoje lietuviškoje ceitungoje*) paskelbtų darbų literatūros klausimais.

taip pat skiriasi kalbiškai ir dalykiškai). Vienuose, pavyzdžiui, maždaug 6 puslapių V. Kudirkos poetikoje yra apie 120 literatūros mokslo terminų, o štai 234 puslapių J. Šliūpo lietuvių literatūros istorijoje jų palyginti nėra daug (apie 150 su leidybos terminais). Kiti darbai terminijos istorijai taip pat yra nevienodos vertės: vienuose vos vienas kitas terminas, o kituose galima rasti terminų apibrėžčių, pastabų dėl pačių terminų ir pan. Šio straipsnio dėmesio centre tie darbai, kuriuose gerai matoma terminų sistema, terminai apibrėžiami. Dėl tokių terminų terminiškumo paprastai abejonių nekyla. Jie imami kaip pamatas XIX a. literatūros mokslo terminijos padėčiai ir bruožams atskleisti. Daugiausia dėmesio skiriama ne pavieniams terminams, o terminų grupėms, terminų ryšiams, sistemiškumui, t. y. bendram terminijos vaizdui. Remiamasi ir literatūros mokslininkų dabar pateikiamais sąvokų ir terminų vertinimais.

TERMINAI IR JŲ RYŠIAI

Terminų ryšiai geriausiai matyti iš literatūros teorijos darbų. S. Daukanto darbe *Pasakos būdas* atsispindi *pasakos* „pasakojimo“ hierarchinė sistema. Terminas *pasaka* yra gimininis, o jo rūšiniai terminai – 1) *wejkalīne pasaka arba istorija* DaukPB VII (apie tai, kas buvo), 2) *môkslīne pasaka* DaukPB VIII (apie tai, kieno tikrumas abejotinas) „didaktinis (literatūrinis) pasakojimas“; 3) *žebele arba zauna* DaukPB VIII (apie tai, ko nebuvo) „pasakėčia“². Klasifikacijos pagrindas aiškus, o terminus sieja tik prasminiai ryšiai. Dar plg.: užrašyta pasaka „wadinas jeau padawīmu, Łotiniszkaj tradicijī“ DaukPB VII. Sistemiškais darybiniais antonimais *sūmesgīmas ĩr ĩssīmesgīmas* DaukPB X S. Daukantas pavadina sąvokas „užuomazga“ ir „atomazga“.

1883 m. *Aušroje* išspausdintas J. Koncevičiaus straipsnis apie K. Donekaitį su J. Šliūpo pastabomis išnašose. Tai yra „pirmas kuklus mėginimas klasifikuoti literatūrą, suvokti visą jos sistemą <...>“ (Girdzijauskas 2006: 85). Pagrindinės hierarchinės terminų mikrosistemos: *rasztai* A 1883 7 204: *tautiniai rasztai* A 1883 7 204 „tautosaka“ (siūloma keisti terminu *žodinstē* A 1883 7 204) ir *dailus rasztai* „mokitu viru sudēti“ A 1883 7 204 (pagal kilbę); *tautiniai rasztai: pasakos* A 1883 7 204 ir *dainos* A 1883 7 204; *dailus rasztai: proza* A 1883 7 205 ir *poēzija* A 1883 7 205 (pagal kalbą, plg. „poēzija dar ira vadinama jungtinę kalbą“ A 1883 7 205). J. Šliūpas iš karto kritikuoja J. Koncevičių, kad šis „neatskiria dailę arba priemonę (ars)

² Pasakojimo teoriją S. Daukantas arba sukūrė pats, arba paėmė kurio kito (mums nežinomo) autoriaus, o pasakėčios teorija tikrai yra neoriginali (perimta lenkiška S. Čerskio pratarinė Fedro pasakėčių leidimui) (žr. Girdzijauskas 2006: 465, 466).

nū mokslo“ A 1883 7 204, t. y. grožinės literatūros nuo dalykinės. 1886 m. *Aušroje* paskelbtame nebaigtame S. Dagilio straipsnyje prozas ir poezijos skyrimas pagal kalbą (formą) atmetamas kaip „senesnių gadynių“ reiškinys, tačiau suvokimo kaita atsispindi tik prasminiame terminų sistemos lygmenyje (keičiasi klasifikacijos pagrindas ir turinio planas), o termino *rasztai* A 1886 1 6 rūšiniai terminai lieka tie patys – *proza* A 1886 1 6 „mokslinė literatūra ir kt.“ ir *poėzija* A 1886 1 6 „~grožinė literatūra“³. Autorius skirtumą jau nusako abstrakčiai: „pirmoji parodo daigtus, kokie jie isz tikro yra, o antroji – kokeis tur arba netur buti“ A 1886 1 7. Jis atskiria terminus *poėzija* ir *giesmininkystė* A 1886 1 6: pastarasis laikomas siauresniu – „giedojimo arba dainavimo eilės“:

Peržiūrėjus išvardytus darbus, matyti didesnės ar mažesnės terminų reikšminės grupės, ryškiausias iš jų sudaro eilėdaros terminai, meninių priemonių pavadinimai, literatūros žanrų pavadinimai.

Eilėdaros terminai. J. J. V. Lietuvio nuo Šventos upės krašto pralkboje, nors eilėdara atskirai neaptariama, yra keletas šios reikšminės grupės terminų. Pirmiausia, tai antoniminiai terminai *suryszta kalba*, *tay ira*, *eyłos* Liet V (*eyłos tay ira suryszta kalba* Liet VII) ir *liuosa kalba* Liet IV. Atkreiptinas dėmesys, kad sudėtiniai antonimai sudaryti sistemiškai: *suryszta* – *liuosa* (dar plg. anksčiau cituotą J. Koncevičiaus *jungtinė kalba*). S. Daukanto darbe ši priešybė išreikšta terminais *dajnūne kalba* ir *priprastine kalba* DaukPB XVI. J. J. V. Lietuvis susieja terminus *piedos* „pėdos“ Liet IV ir *mieros* Liet IV „metrai?“ (LKŽe *×miera* 1. „matavimo vienetas, matas“, plg. gr. *metron* – matas): „eyłas *piedom’s* tay ira mierom’s gāleme raszity“ Liet IV, „ràszima būdas *piedom’s* (pedes poetici) arba mierom’s eyłū tay ira surysztos kalbos“ Liet VII. Ar jie susiję sinonimijos, ar hierarchiniais santykiais, pasakyti sunku. Devintame dešimtmetyje vartotas terminas *hegsametras* ir jo variantai. J. Koncevičius minėtame straipsnyje trumpai nusako šio termino reikšmę: *eksamėtrai*, t. i. *szeszmerinės eilės* A 1883 7 208 (dar plg. *heksamėtrai*, t. e. *szeszmerinės eilės* Šliūp 22). O gal tai ne aiškinimas, o sinonimas? Terminą *hegzametras* apibrėžia M. Juodišius *Vienybėje lietuvininkų* (1887 m. Nr. 41–42) paskelbto straipsnio apie K. Donelaitį pradžioje (*Keli žodžiai apie supratimą poezijos...*)⁴: „Kada kožnoje eilėje yra šešios mieros,

³ V. Kudirka pačioje XIX a. pabaigoje vartojo terminus *eposas* ir *lyrika* (Vrp 1898 3 42), *epiška poezija* ir *lyrika* (Vrp 1898 6 93). Paskutinio dešimtmečio šaltiniuose rasti terminai *graži literatūra* Vrp 1894 3 36 (ten pat *belletristika* Vrp 1894 8 116), *dailioji literatura* Mlk.

⁴ Šio straipsnio originalo nepavyko rasti, todėl naudotasi LPP 1985: 327–331 paskelbta jo ištrauka – adaptuotu tekstu.

arba taip vadinamos pėdos, tai yra šeši taktai, tada eilė vadinasi hegzametru (iš graikiško – šešių pėdų eilė)“: Įdomu, kad vartojama *hegzametras*, nors yra *mieros*, o ne *metras* (dar plg. *eilės mieruotos*). Be to, autorius terminą *eilės*, matyt, laiko neaiškiu, nes šalia parašo lenkiškai: „viskas rašyta eilėmis (wierszami)“ (plg. 1824 m. K. Nezabitauskio bibliografiją: *apraszitas Etyłomis (arba wyrzays)* Nz 47).

Vienas pagrindinių 1886 m. *Lietuviškajame balse* išspausdinto J. Adomaičio-Šerno straipsnio *Apie musu poeziją* terminų – *sutartinumas [eilu]* LB 172. Šiuo terminu vadinama ir eilėdaros sistema, ir rimas (žr. Girdzijauskas 2006: 86). Vartojami trys termino *sutartinumas* „eilėdara“ rūšiniai terminai: *syllabiszkas sutartinumas* LB 172, *mėrinis sutartinumas* LB 172 (plg. *mėra [eilu]* LB 172 „metras“, *syllabiszka mėra / mėra syllabiszka* LB 172), *aleksandriszkas skambėsinis sutartinumas* LB 172 (*skambėsinis sutartinumas* LB 172; „silabotoninė eilėdara?“). Kaip matyti, rūšiniai dėmenys sudaryti skirtingai. Kalbėdamas apie rimą autorius greta jo lietuviško pavadinimo *sutartinumas* skliaustuose pateikia ir tarptautinį sinonimą – *sutartinumas (rymas)* LB 172, porą kartų pavartoja vien *rymą* LB 172 (plg. TŽŽe *rimas* < pranc. *rime* < gr. *rhythmos* – darnumas, proporcingumas). Straipsnyje vartojamas ir panašios raiškos terminas *sutarimas* (bet tik kaip pagrindinis dėmuo) – *widurinis sutarimas* LB 172 (plg. *sutarimai syllabiszki* LB 172). Galima manyti, kad taip įvardijamas ritmas, nes po kablelio eina *balsakiła (rytmas)* LB 172 (toliau tik *balsakiła* LB 172)⁵. J. Adomaitis-Šernas terminų neapibrėžia, tik šiek tiek nusako terminų *poėzija mėrinė* LB 172 ir *eilės baltos* LB 172 bruožus.

Eilėdaros terminų sistema aiškiai matyti V. Kudirkos studijoje *Tiesos eilėms rašyti*, kurioje nuosekliai aiškinamos sąvokos, jos klasifikuojamos, kai kur pateikiama terminų atitikmenų kitomis kalbomis. Terminai – tiek lietuviški ar lietuviniai, tiek ir nelietuviniai – išskiriami kursyvu. Visų pirma apibrėžiami terminai *eilės* „paviršinė poezijos forma, kuri atskiria nuo prozos“ Vrp 1898 1 14, *eilė* Vrp 1898 1 14 „eilutė“ (anksčiau V. Kudirka vartojo *eilelė* Vrp 1895 6 100, vėliau abu variantus *eilė* ir *eilelė* Vrp 1898 6 93, jo studijoje taip pat yra *eilutė* Vrp 1898 1 14), tarptautinis terminas *ritmas* Vrp 1898 1 14 (plg. *ritmiškos pėdos* Vrp 1898 1 15, *ritmika* Vrp 1898 1 15) ir vis dar lietuviškas *atsiliepimas* Vrp 1898 1 14 „rimas“⁶, *perkirtimas* Vrp

⁵ Kiti tuo metu vartojo tarptautinį terminą *ritmas* A 1884 5–6 201, ŽLA 1895 22 174, Vrp 1895 6 100, TS 1898 8 33 ir kt.

⁶ *Atsiliepimas* (plg. S. Didžiulio *eilelių atsiliepimas* ŽLA 1892 7 50) XIX a. pabaigoje konkuravo su sinonimu *rimas* ŽLA 1895 22 174, L 1897 49 2.

1898 1 14 „cezūra“, *pėda* Vrp 1898 1 14 ir kt., pabaigoje – *posmas* Vrp 1898 3 41. *Miera*⁷ su graikišku atitikmeniu pavartota tik termino *pėda* apibrėžtyje. Prie, matyt, mažiau žinomų ar nepaplitusių terminų pridedami lotyniški atitikmenys, pvz.: *perkirtimas*, (*caesura*) Vrp 1898 1 14 (toliau varijuoja – tai *perkirtimas* (plg. TŽŽe lot. *caesura* – perskėlimas), tai *caesura*, dar plg. *antraeilė caesura* Vrp 1898 2 28, *vyriška // moteriška caesura* Vrp 1898 2 28), *perdalinimas (diaeresis)* Vrp 1898 3 40 „dierezė“ (plg. LTŽ II 1998 gr. *diairesis* – plyšimas, padalijimas), *eilės safiškos (versus saphicus)* Vrp 1898 2 29, *eilės adoniškos (versus adonius)* Vrp 1898 2 29, *poetų liuosybė (licentia poetica)* Vrp 1898 3 41 ir kt. Atitikmuo rašomas ir prie *heksametras* Vrp 1898 1 15, tačiau tik pirmą kartą, toliau jis vienas tevartojamas, iš jo pasidarytas terminas *heksametrinis veikalas* Vrp 1898 3 40.

V. Kudirka aiškina ne tik gimininius, bet ir rūšinius terminus. Rūšiniai terminai daugiausia sudaryti sistemiškai, pvz.: *ritmas: metriškas ritmas* Vrp 1898 1 14 „antikinė kiekybinė eilėdara“, *toniškas ritmas* Vrp 1898 2 28 „silabotoninė eilėdara“, *siliabiškas ritmas* Vrp 1898 3 41 „silabinė eilėdara“; *eilės* Vrp 1898 1 14: *metriškos // toniškos // siliabiškos eilės* Vrp 1898 1 14 (pagal ritmą), *eilės chorejinės // jambinės // amfibrachinės // daktilinės // anapestinės // maišytos* Vrp 1898 2 29 (pagal pėdas) (*eilės maišytos: eilės safiškos // adoniškos* Vrp 1898 2 29), *vyriškos // moteriškos eilės* Vrp 1898 3 40 (pagal paskutinį skiemenį), *akatalektiškos // katalektiškos eilės* Vrp 1898 3 40; *pėdos* Vrp 1898 1 14: *disiliabinės pėdos* „dviskiemenės pėdos“ Vrp 1898 1 14, *trisiliabinės pėdos* Vrp 1898 1 14 (plg. 13 *siliabinės // 11 siliabinės eilės* Vrp 1898 3 41) ir kt. *Pėdos* rūšinių terminų vienaskaitos vardininkas pateikiamas nelietuvintas (lotynų kalba), pvz.: *Pyrrhichius, Spondeus, Trochaeus arba Choreus, Tribachys, Dactylus, Anapaestus* (Vrp 1898 1 14), *Dispondeus, Antispastus, Jonicus a majori* „didysis jonikas“, *Epitritus I, Epitritus II* (Vrp 1898 1 15), o prie kitų linksnių ir daugiskaitos po apostrofo pridedama galūnė, pvz.: *trochaeus'ai, spondeus'u* Vrp 1898 1 15 ir kt., nors būdvardžiai iš jų padaryti su lietuviškomis priesagomis. Su lietuviškais leksiniais antonimais sistemiškai sudaryti priešingas sąvokas įvardijantys terminai *ištisinės eilės* Vrp 1898 2 29 ir *perpintinės eilės* Vrp 1898 2 29 (dabar *izosilabinės eilės* ir *heterosilabinės eilės*).

⁷ Tais pačiais metais Vaižgantas vienoje recenzijoje vartojo šio termino lietuvišką pakaitą *mąstas / mastas* TS 1898 8 30 (dar plg. *maiszytas mastas* TS 1898 8 30) (plg. LKŽe 1 *mastas* – 4. „matas“; 3 *mastas* – 3. „strofa, posmas (eilėraštyje)“).

V. Kudirka greta *baltos eilės* Vrp 1898 3 40 vartoja įvardžiuotinį variantą⁸ *baltosios eilės* Vrp 1898 3 40 (dar plg. minėtą J. Adomaičio–Šerno variantą), tačiau, pavyzdžiui, tik *liuosos eilės* Vrp 1898 3 40. Kai kurių terminų turinys dabar yra pakitęs, pavyzdžiui, terminu *ištisinės eilės* mūsų laikais vadinamos astrofinės eilės (žr. LTŽ II 1998: 10), o tai, ką V. Kudirka pavadino *katelektiškomis eilėmis* Vrp 1898 3 40, šiuo metu įvardijama terminu *hiperkatalektinės eilutės* (ten pat: 26).

Pačioje XIX ir XX a. sandūroje (1900 m.) *Žinyčioje* buvo išspausdintas platus K. Maciaus (Samogitos) straipsnis apie liaudies dainas. Nors tai tautosakos straipsnis, tačiau jame yra eilėdaros terminų. Autorius vartoja terminus *metras* Žnč 1900 1 72, *metrika* Žnč 1900 1 83, o *mieras* Žnč 1900 1 82, atrodo, reiškia tiek „metras“, tiek „ritmas“ („ar turi mūsų poezija eilinių mierą, arba ritmą t. y. ar puola teisingai balsas žodžiuosė eilių ant apribuotų tarsnių“ Žnč 1900 1 82). Vartojama pastarojo termino rūšinių terminų: *mieras metriškas* / *metriškas mieras* Žnč 1900 1 82, *toniškas mieras* Žnč 1900 1 82, *silabiškas mieras* Žnč 1900 1 82, *priegaidžiuotas mieras* Žnč 1900 1 83, *trokaiškas mieras* Žnč 1900 1 83, *daktiliškas mieras* / *mieras daktiliškas* Žnč 1900 1 83, *mieras trokaiškai* – *daktiliškas* Žnč 1900 1 83, *jambiškas mieras* Žnč 1900 1 83. Visi svetimoms kilmės rūšiniai dėmenys padaryti su ta pačia priesaga. Lietuvišku terminu *atliepimas* Žnč 1900 1 82 įvardijamas „rimas“ (plg. V. Kudirkos *atsiliepimą*). Svarbu, kad K. Macius pasirinko tarptautinį terminą *strofa* Žnč 1900 1 83 (kituose šaltiniuose nepastebėta) vietoj anksčiau vartoto baltarusiškos kilmės termino *posmas*. Pastarąjį terminą galima rasti jau S. Daukanto darbuose (DaukD VII)⁹, šį terminą su už jį senesniu tos pačios raiškos liaudies terminu („siūlų pluoštas“) per palyginimą susieja J. Koncevičius: „Poėzija dar ir vadinama jungtinę kalbą, nės joje visados atsitinka žodžiai, patogiai sujungti, tankiai posmūse, ligiai sumestos ir posmais surisztos siulu srūgos arba tacziaus gražiejie žiedai, isz daržu ir lauku surinkti ir dailiai surishti vienon kvėtkon (riszelin)“ A 1883 7 205. S. Stanevičius „posmo“ reikšme vartojo vėliau neįsitvirtinusių terminą *atgranža* StnD 52/53¹⁰.

⁸ Įvardžiuotinės rūšinių dėmenų formos tuo metu retos.

⁹ 1852 m. *Keleivyje iš Karaliaučiaus* <...> išspausdintame F. Kuršaičio straipsnyje apie giesmių eilėdarą pavartota vokietybė *perkšmas* KlV 1852 59, kurio reikšmė, pasak J. Girdzijausko, yra „posmas“ (žr. LPP 1985: 390). Pagal LKŽe *perkšmas* – „eilutė“, tačiau tame straipsnyje eilutė vadinama *eile*.

¹⁰ J. Lebedys teigia, kad šis terminas atitinka „etimologinę *strofos* ir *antistrofos* reikšmę (sukimasis, pasukimasis atgal)“ (Stanevičius 1967: 586; plg. TŽŽe *strofa* < gr. *strophē* – sukimasis, posūkis; LTŽ II 1998 *antistrofa* < *antistrophē* – apgręžimas).

Meninių priemonių pavadinimai. Tame pačiame K. Maciaus straipsnyje apibrėžiami meninių priemonių pavadinimai, dauguma jų vartojami bene pirmą kartą. Jame išvardijamos ir tautosakai nebūdingos meninės priemonės. Autorius aiškina terminus *epytetas* Žnč 1900 1 72, *tropas* Žnč 1900 1 73, *poetiška figura* Žnč 1900 1 72. Šie terminai laikomi to paties rango. Toliau aiškinami *tropų* ir *poetiškų figurų* rūšiniai terminai (gryni literatūriniai tik paminimi) – *tropai: palyginimas* Žnč 1900 1 72, *metaphora* Žnč 1900 1 76, *prozopopėja* Žnč 1900 1 77, *giperbola* Žnč 1900 1 78 „perdėjimas – padidinimas ir sumažinimas“; *metonimija* Žnč 1900 1 82, *sinek-doka* Žnč 1900 1 82; *poetiškos figuras: šaukimas (invocatio)* Žnč 1900 1 72 (toliau – *figura šaukimo (invocatio)*, arba *kreipimos* Žnč 1900 1 79, *šaukimas* Žnč 1900 1 79) „retorinis sušukimas ir kreipinys“ (plg. LLŽ 2007 lot. *invocatio* – šaukimas; kreipimas), *atkartojimas* Žnč 1900 1 79 (nurodomas skirtumas nuo literatūrinio atkartojimo), *antiteza* Žnč 1900 1 80, *ironija* Žnč 1900 1 81; *laipsniavimas (gradatio)* Žnč 1900 1 82, *išleidimas (elipsis)* Žnč 1900 1 82, *užtylėjimas* Žnč 1900 1 82 „nutylėjimas“. Kaip matyti, vienoms (skolintoms, tarptautinėms) sąvokoms rasti lietuviški pavadinimai, kitoms – ne. Lietuviški terminai buvo parenkami atsižvelgiant į tarptautinio termino (lotynų ar graikų kilmės žodžio) etimologinę reikšmę, dar plg. *apostrofa*, arba *atsigrėžimas* Žnč 1900 1 43 (*apostrofa* Žnč 1900 1 43; *atsigrėžimas* Žnč 1900 1 79) (plg. TŽŽe *apostrofa* < gr. *apostrophō* – atsigrėžiu). Kad terminai tuo metu dar nebuvo nusistovėję, galima matyti iš *Tėvynės sargo* termino *palyginimas* TS 1898 10 29, pavartoto epiteto reikšme. Kituose XIX a. darbuose taip pat galima rasti vieną kitą meninių priemonių pavadinimą (pvz., *paralėlizmas* ŽLA 1895 22 174).

Literatūros žanrų pavadinimai. XIX a. šaltiniuose aiškinami, apibrėžiami dramos žanrai. Vydūnas *Naujoje lietuviškoje ceitungoje* straipsnyje apie teatrą (1895) aiškina: *dramos* – „kur žmogus su geresneis arba prastesneis norais, per savo kaltybę pražusta“; *tragėdije* – „kur žmogus aukštu [?] budu ir geru noru per tamsų likimą arba piktus žmones pražuva“; *komedije* – „kuri visus nusitikimus [?] į juoką verčia ir viską išjuokia, neužgriebdama dorą“ (NLC 1895 5 1). Jis susieja pirmų dviejų terminų apibrėžtis (koks pagrindinis veikėjas ir dėl ko jis pražūva). *Drama* čia yra apibrėžiama kaip žanras (drama siaurąja prasme?)¹¹, tad visi trys terminai būtų ekvoinimai. Vėlėliau (1897) šiuos dramos terminus vartojo (tik dramą vadino

¹¹ V. Mačys vartojo terminą *piėsa* Vrp 1893 2 23.

dramatu) ir jų reikšmės nusakė Vaižgantas *Tėvynės sarge*: „Jei regime nudavimą, kaip žmogus grumiasi su visokiais priesizingumais, su savo prastais palinkimais tai tokį vadinamę apskritai **dramatu**, jei viskas pasibaigia baisiai tai vadinas **tragedija**, jei juokingai tai kaip jau atmenate – **komedija**“ TS 1897 8 25. Tad *tragediją* ir *komediją* jis nusako išskeldamas tik po vieną skiriamąjį sąvokos bruožą. Dramos terminai neatribojami nuo sceninių muzikos veikalų pavadinimų: po *opera* TS 1897 8 25 ir *operetka* TS 1897 8 25 aiškinamas *vodevilis* „trumpas juokingas nudavimas be gilesnio pamokini- mo“ TS 1897 8 25.

Aušroje kiek nusakytas *ėpas*: „Išz svietiszkos poiėšies turime taipogi giesmes ir ėpus, t. i. tautos veikalu apraszimus“ A 1883 7 206 (pavyzdys – K. Donelaičio *Metai*). Taip pat *Aušroje* skliaustuose aiškinamas terminas *epigramatas*: „trumpos dumos, iszmingingai ir jūkingai eilėmis paraszitos“ A 1884 1–2–3 16 (J. Šliūpo variantas *epigramas* LB 1888 17 132, Šliūp 24).

Kiti terminai šaltiniuose neapibrėžti ir neaiškinti (išskyrus jau minėtus S. Daukanto terminus *žebele arba zauna*)¹², tad dažnai sunku nustatyti, ar konkretus terminas yra žanro pavadinimas. Kūrinių recenzentai, kritikai daugiausia rėmėsi žanrinėmis kūrinių paantraštėmis, tačiau „paantraštė ne visada įvardija kūrinio žanrinę priklausomybę“ (Sprindytė 1996: 53). Pavyzdžiui, terminą *apysaka*, gana dažną šaltiniuose, dabar suvokiame kaip žanro pavadinimą, o XIX a. „apysakos sąvoka dar žymėjo ne tiek žanrinius, kiek rūšinius literatūros požymius <...>, apysaka ilgokai buvo tam tikras bendrinis beletristikos pavadinimas, neįpareigojęs tiksliai apibrėžti kūrinio žanrą“ (ten pat: 54). *Apysaka*, kaip platesnės reikšmės terminas, taip pat vartojama vietoj *poemos* (pvz., Vrp 1898 6 92). *Novelės* terminas tuo laiku buvo nepopuliarus, šaltiniuose pasitaikė vieną kitą kartą. Jo reikšmė daugmaž tokia pati kaip *apysakos* (pavyzdžiui, citatoje vartojama *apysaka*, o autoriaus tekste – *novelė* Vrp 1898 3 47). *Apsakymas* (ne toks dažnas kaip *apysaka* ir jos variantai) taip pat buvo vartojamas ne literatūros žanro reikšme. Jis (taip pat sinonimai *apsakinėjimas* A 1883 3 75, *apipasakojimas* Vrp 1898 3 42) reiškė pasakojimą apskritai (žr. Zalatorius 1971: 19). Juk pirmosios jų leksinės reikšmės yra veiksmų pavadinimai. J. Šliūpas kūrinio reikšme vartoja galūnės vedinį *apsakas* Šliūp 220 (*dailus apsakas* Šliūp 219).

Poėmatas A 1883 8–10 246, NG 1896 19 5, *ėpas* A 1883 7 206 / *ėposas* Šliūp 21, *ėpopėja* NG 1896 19 5, *kaimiszka idylla* NG 1896 19 5, *poė-*

¹² Tautosakos terminai šiame straipsnyje specialiai nenagrinėjami.

ma TS 1896 11 37... – taip įvairiuose šaltiniuose vadinami K. Donelaičio *Metai*. Pirmojo *Metų* leidimo (L. Rėzos) paantraštė – *ein ländliches Epos* „krašto epas“ (LLI 2001: 206). S. Jurevičius aiškino, kad tai nėra epopėja (NG 1896 19 5). *Epopėja* Vrp 1894 5 68 tuo metu taip pat buvo vartojama tam tikro romano reikšme (plg. *nacionališka epopėja formoje prozos* Vrp 1894 5 68).

Vieni dažniausių XIX a. eiliuotų kūrinių įvardijimų – *eilės*, *daina*, *giesmė* ir įvairūs mažybinių jų variantai. Su jais buvo sudaromi sudėtiniai žanrų pavadinimai, pvz.: *aukšta giesmė* Rėz 1824 VII „epas, poema“ (plg. *Normanu „augštoji giesmė“* A 1886 1 5), *aukszta daina* Liet IX „odė“ (plg. „oda“ Tvn 1898 12 389), *allégorizškos eilės* Šliūp 31 „eiliuota pasakėčia“. J. Katelės straipsnio apie A. Strazdą vertime *Aušroje* vartojamas sudėtinis terminas *ukiszka dainelė* A 1883 8–10 245, o vėlesniuose vertimuose – *idilia* TS 1896 11 36, GAL 1897 3 2.

Gana neretos XIX a. mažybinės terminų formos, pvz.: *apysakėlė* VL 1900 45 540, *dainelė* Vrp 1898 6 93, *dainutė* Šliūp 49, *eilelės* Šliūp 42, *giesmelė* A 1886 1 3, *komedijelė* TS 1897 8 25, *pasakutė* Šliūp 100 „pasakėčia“, *paveikslėlis* Vrp 1898 3 47 ir kt.

XIX A. PASTABOS DĖL TERMINŲ VARTOSENOS

Pastabų dėl terminų vartosenos galima rasti jau S. Daukanto studijoje *Pasakos būdas*. Nors jis, kaip buvo sakyta, apibrėžia terminus *žebele arba zauna* „pasakėčia“, tačiau toliau tame darbe pasakėčios reikšme dažniau vartoja hiperonimą *pasaka*. Duodamas tokio sprendimo motyvas: „Tokio menciaus pasakàs asz toie mąno kningelie išzgūldiau [DaukPB skirtas pasakėčiai. – A. M.], ne praminiau ies zaunomis ar žebeliemis, kajp pagal budo jų but buwusi rejkalingù; bet pasakomis, idant nerodiczios skajtitojij mąno kiejtù“ (DaukPB VIII). Taigi, galima matyti tradicijos paisymo vartojant terminus.

J. Koncevičius minėtame straipsnyje pateikia samprotavimų dėl keleto terminų, vėlgi sulaukdamas J. Šliūpo pastabų. J. Koncevičiaus manymu, „žodis „litėratūra“ ira musu prigimtiems lietuviams nepažįstamas“ – vietoj jo vartojama *rasztai* (A 1883 7 203)¹³. Čia pat išnašoje J. Šliūpas pateikia savo pastabą: pagal analogiją su *piliava*, *rinkliava* ir kt. jis pats *litėratūrą* vadina *raszliava*, nors kiti – *raszėjiste*, *raszimene* (A 1883 7 203). Taigi,

¹³ Tačiau dar tame pačiame straipsnyje jis pats pavartoja nomeną *lenku litėratūra* A 1883 7 205. Atkreiptinas dėmesys, kad 1829 m. S. Stanevičius save vadino *mokslynynku lyteraturas* StnD 10/11.

J. Šliūpas bando vadovautis sistemiškumo principu, tačiau pasirenka netikslius pavyzdžius (to paties nedaraus darybos tipo tēra *raszliava* ir *rinkliava*)¹⁴. M. Akelaitis 1883 m. datuotoje „gromatoje“, išspausdintoje 1884 m. *Aušroje*, taip pat pasako savo nuomonę dėl „raštijos“ įvardijimo. Jis netapatina literatūros ir rašliavos, vartoja terminą *bilinas* A 1884 5–6 199 (*byla + ynas?*) „raštiją“. Pasak M. Akelaičio, „vardas *bilinas* tikriausiai izkreiszkiąs lotynišką numanį *literatura*“; *biloti* reiškia apskakinėti tiesą ir teisybę, *bilininką* jis priešina *rasztininkui (écrivain)*, „kuris deda *raszliavą*, raszo, kas jam galvon įpūla“; galiausiai siūlo vadinti „*bilinu* literatura, kurios viena dalis ira praminta poėzija, *daininu*“ (A 1884 5–6 199). Kaip matyti, aiškinimas miglotas, motyvacija silpna, sąvokų sistema atrodo pripainiota. 1897 m. *Tėvynės sarge* A. Jakštas pasisako prieš tuo laiku paplitusį tarptautinių žodžių keitimą lietuviškais, greta kitų pavyzdžių minėdamas ir *literatūros* pakaitą *rašliava* TS 1897 3 38¹⁵. Pastebėta, kad *literatura* kiek labiau išpopuliarėjo paskutiniame XIX a. dešimtmetyje, ypač *Varpe* (plg. *vaikų literatura* Vrp 1894 1 10, *svietiszka literatura* Apšv 1893 13 777, *graži literatūra* Vrp 1894 3 36, *dailioji literatura* Mlk ir kt.).

J. Koncevičius, kaip jau buvo užsiminta, taip pat siūlo tautosaką (*tautiniai rasztai*) vadinti terminu *žodinistė* A 1883 7 204, nes ji yra kilusi iš gyvo žodžio ir laikosi gyvojoje žmonių kalboje. J. Šliūpo tautinių raštų samprata platesnė (prie tautinės literatūros jis priskiria ne tik dainas ir pasakas, bet ir istoriją, praktinius raštus ir kt.), todėl jis nepitaria J. Koncevičiaus siūlymui. Be to, J. Šliūpas kritikuoja termino *žodinistė* darybą, esą jis padarytas iš *žodinas*, todėl netinka tautiniams raštams vadinti A 1883 7 204. Visgi šis terminas netinkamas dėl kitos priežasties – jis yra priesagos *-inis* būdvardžio vedinys, o iš tokių būdvardžių abstraktai nedaromi. J. Koncevičius be jokių argumentų siūlo vietoj *poėzija* A 1883 7 204 pagal graikišką originalą vartoti variantą *poiėsis* A 1883 7 205.

J. Jablonskis straipsnyje apie S. Daukantą (Vrp 1893 11 167) įterpė pastabą dėl sąvokos „turinys“ įvardijimo. Remdamasis vokiečių ir rusų kalbų pavyzdžiais, taip pat vienodos darybos lietuviškais žodžiais, įrodinėja *turinio* tinkamumą (pvz., „*Turinys* = kas kur turima, Inhalt (Cnf. *mezginys*, *slėpinys*) <...>“ Vrp 1893 11 167). Tuo metu *turinio* reikšme vartotą terminą *įtalpa*

¹⁴ Vėliau *rašliavą* kaip įtartiną žodį J. Jablonskis keitė į *raštiją*, dabar pirmasis žodis yra įgijęs menkinamąją reikšmę (net vieno kūrinio).

¹⁵ Šiame neliteratūriniame straipsnyje taip pat teigiama, kad nereikia keisti lietuviškais žodžiais ir *autorias*, *poeto* (žr. TS 1897 3 37, 38). XIX a. *dainiais* buvo vadinami tiek lietuvių, tiek užsienio rašytojai.

(*įtalpa* A 1883 3 75, Apšv 1893 13 775, VL 1893 2 22, *įtalpa* Šliūp 39 ir kt.) jis pagrįstai atmeta, nes „kokio–nors daikto *įtalpa* būtų visa toji vieta, kurion kas gali įtilpti“ Vrp 1893 11 167¹⁶. *Varpo* literatūriniuose rašiniuose pasiūlytas terminas buvo vartojamas daugiausia nuosekliai. Kituose leidiniuose liko *įtalpa* (Tvn 1898 12 389, Mlk, Žnč 1900 1 37), *įturis* (Žnč 1900 1 70), nors buvo perimtas ir *turinys* (TS 1896 11 37, GAL 1897 3 2).

Vaižgantas atskiria termininę ir netermininę (aišku, šių sąvokų dar nevar-toja) žodžio *komedija* reikšmes: „Žodį „komedija“ lietuviai gerai žino, tiktai isztaria „komedijos“ ir vartoja netikroje prasmėje“ TS 1897 8 23, „Tikros komedijos, arba, teisingiaus, **komedija** visai kas kita“ TS 1897 8 24 (apie tai žr. šio str. 118 p.). Jis siūlo *komedijų* nevertoti pokštų juokų reikšme ir pats rašo kabutėse, be reikalo bandydamas šalinti šio žodžio (būtent žodžio, nes kaip terminas jis vienareikšmis) daugiareikšmiškumą.

IŠVADOS

Literatūros darbai lietuviškai buvo spausdinami jau XIX a. pradžioje, jų ypač pagausėjo atsiradus lietuvių periodikai. XIX a. pabaigoje pasirodė pirmoji lietuvių literatūros istorija (J. Šliūpo), lietuviška poetika (V. Kudirkos), publikuota kritinių straipsnių. Visa tai lėmė literatūros mokslo terminijos formavimąsi ir skatino jos raidą.

Jau nuo pirmųjų literatūrinės tematikos darbų galima kalbėti apie reikšmi-nes terminų grupes, terminų ryšius. Šaltiniuose apibrėžiami ar aiškinami pamatiniai literatūros mokslo terminai (*poezija, proza*), eilėdaros terminai, meninių priemonių pavadinimai, dramos žanrų pavadinimai ir kt. Kadangi dalis sąvokų (pvz., eilėdaros, meninių priemonių) klasifikuojama, matyti jas įvardijančių terminų ryšiai. V. Kudirkos nuopelnas, kad XIX a. buvo padėti tvirtoki lietuvių eilėdaros terminijos (gana sistemiškos) pagrindai.

Lietuviška literatūros mokslo terminija dar tik buvo kuriama, todėl atskirų autorių terminai neišvengiamai skyrėsi. Lyginant su šių laikų literatūros mokslo terminija, pakito ne tik terminų raiška, bet ir turinys. Pavyzdžiui, kas dabar laikoma žanrų pavadinimais (*apysaka, apsakymas*), anuomet tu-rėjo platesnę reikšmę. Terminų turinio pokyčius lėmė sąvokų kaita.

XIX a. tarptautiniams terminams buvo ieškoma lietuviškų pakaitų (*sutartinumas* „rimas“, *atsiliepimas* „rimas“, *perdalinimas* „dierezė“, *išleidimas*

¹⁶ Turinio reikšme XIX a. dar buvo vartojami variantai *įturis* A 1883 8–10 245, *ituris* LB 1887 1 5, *įturys* Šliūp 28, 122, *įtura* A 1886 1 9.

„elipsė“, *atsigręžimas* „apostrofa“), atsižvelgiama į tarptautinio atitikmens etimologinę reikšmę (plg. *perkirtimas* „cezūra“, lot. *caesura* – perskėlimas). Kartais šalia lietuviško termino pateikiamas kitakalbis jo atitikmuo, pluoštas siauros srities terminų vartojami neaplietuvinti. Visa tai yra natūralūs terminijos kūrimo tarpsnio bruožai. Terminų raiškos ypatumai (variantiškumas, retos įvardžiutinės formos, priesagos *-iškas* dėmenų vyravimas ir kt.) atspindi bendrą to meto lietuvių terminijos ir kalbos padėtį.

S. Daukantas, J. Koncevičius, J. Šliūpas, M. Akelaitis, J. Jablonskis, Vaižgantas ir kiti pateikė vieną kitą pastabą dėl literatūros mokslo terminų vartosenos, nors ne visos jos taiklios ir svarbios. Svarbus termino *turinys* įvedimas amžiaus gale, A. Jakšto raginimas atsigręžti į tarptautinius žodžius. XIX a. autorių pastabose galima įžvelgti rėmimąsi tradicija ir sistemiškumo siekį.

PAGRINDINIAI ŠALTINIAI

- A – *Auszra*, 1883–1886.
 Apšv – *Apszvieta*, 1892–1893.
 DaukD – Dowkont S. *Dajnes Žiamajtiū*, Petropilie, 1846, VII–XII.
 DaukPB – Pasakôs – Budas. – Szauklys Motiejus [S. Daukantas]. *Pasakas Phedra*, Petropilie, 1846, VII–XVIII.
 GAL – *Garsas Amerikos lietuvių*, 1897.
 Grs – *Garsas*, 1887.
 Klv – *Keleivis isz Karaliaucziaus Broliams Lietuwininkams Žines parneszas*, 1852.
 L – *Lietuva*, 1897.
 LAK – *Lietuwiszkas Auszros Kalendorius*, 1885.
 LB – *Lietuwiszkasis Balsas*, 1885–1889.
 LC – *Lietuwiszka Ceitunga*, 1879, 1880, 1883.
 Liet – J. J. W. Lituwys nu Szwentos Upes kraszta. Prakałba. – *Szeszes pasakas Symona Stanewiczes žemaycze...*, Wylniuje, 1829, III–IX.
 Mlk – Milukas A. *Lietuwiškas Albumas 2*: Musu raštinykai ir žymesni vyrai, Shenandoah, Pa., 1900.
 NG – *Nauja Gadyne*, 1896.
 NLC – *Nauja Lietuwiszka Ceitunga*, 1893, 1895.
 Nz – Surinkimas Wysokiu Rasztu Lietuwiszku, Zemaityszku, yr Prusyszskay-Lietuwiszku... – Niezabitauskis K. *Naujas mokslas skaytima diel mažū waykū žemaycziu yr Lietuwos...* Wilniuje, 1824, 45–48.
 Rėz – Rhesa D. L. J. *Aisópas arba Pásakos*, Karalauczujė, 1824, III–VIII.
 StnD – Stanevičius S. *Dainos žemaičių*. Parengė J. Girdzijauskas, Vilnius, 1999.
 StnS – Stanewicze S. *Skaytisentyms. – Trumpas pamokimas kalbos lituwyszkos arba žemaityszkos...*, Wyljniuje, 1829, I–VII.
 Šliūp – Lietuvos mylėtojas [J. Šliūpas]. *Lietuwiszkiejie rasztai ir rasztininkai*, Tilžėje, 1890.
 TS – *Tėvynės Sargas*, 1896–1900.
 Tvn – *Tėvynė*, 1898.
 Ukn – *Ukininkas*, 1898–1899.
 Val – Wołonczewskis M. *Žemajtiu Wiskupiste 2*, Wilniuj, 1848, 66–78.
 VL – *Vienybe Lietuwininku*, 1891–1894, 1900.
 Vrp – *Varpas*, 1890, 1892–1898.
 Žil – Jr. Jonas [J. Žilius-Jonila]. *Lietuwiški Dainiai pradžios XIX šimtmečio. Kliasiškai-tautiškas perijodas*. Shenandoah, Pa., 1899.
 ŽLA – *Žemaičių ir Lietuwos Apžvalga*, 1892–1895.

- Žlv – Želvovicz J. *Pasakas*, Wilniuje, 1863, 5–8.
Žnč – *Žinyčia*, 1900.

LITERATŪRA IR PAPILDOMI ŠALTINIAI

- Gineitis L. 1982: *Lietuvių literatūros istoriografija ligi 1940 m.*, Vilnius.
Girdzijauskas J. 2006: *Lietuvių literatūros vagoje*. Straipsnių rinkinys, Vilnius.
LKŽe: *Lietuvių kalbos žodynas*. – www.lkz.lt
LLI 2001: *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*. Sudarytojas ir vyr. red. J. Girdzijauskas, Vilnius.
LLK I 1971: *Lietuvių literatūros kritika* 1: 1547–1917, Vilnius.
LLŽ 2007: K. Kuzavinis. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius.
LPP 1985: *Lietuvių poetikos pradmenys*. Parengė J. Girdzijauskas, Vilnius.
LTE VII 1981: *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija* 7, Vilnius.
LTŽ II 1998: *Literatūros terminų žodynas 2. Eilėdara*. Sudarė J. Girdzijauskas, Vilnius.
Sprindis A. 1957: *Lietuvių literatūrinė kritika 1861–1905*, Vilnius.
Sprindytė J. 1996: *Lietuvių apysaka*, Vilnius.
Stanevičius 1967: S. Stanevičius. *Raštai*. Paruošė J. Lebedys, Vilnius.
TŽŽe 2002: *Interleksis. Kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas*. Ats. red. A. Kinderys, Vilnius (e. leidimas).
Zalatorius A. 1971: *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*, Vilnius.

FROM THE HISTORY OF LITHUANIAN LITERARY TERMINOLOGY: THE 19TH CENTURY

Literary science as an independent discipline in Lithuania began to develop at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, although literary works had been published before that. In the 19th century those works were published in Lithuanian and Lithuanian terminology of literary science began to be created.

During the first half of the 19th century literary subjects were discussed in prefaces or other parts of different publications, but not in separate works. The number of literary works rose during the second half of the century when Lithuanian periodicals appeared and became more numerous. At the end of the 19th century the first history of Lithuanian literature (by J. Šliūpas), the first Lithuanian poetics (by V. Kudirka) appeared, and works on literary criticism were being published. This all determined the formation of Lithuanian literary terminology and its development.

From the first literary works we can talk about semantic groups of terms, relations between terms. In the literary material of the 19th century basic literary terms (*poezija* ‘poetry’, *proza* ‘prose’), terms of versification (*posmas* ‘strophe’, *hegzametras* (now *hegzametras*) ‘hexameter’), names of stylistic devices (*tropas* ‘trope’, *užtylėjimas* (now *nutylėjimas*) ‘preterition’), names of genres of drama (*drama* ‘drama’, *komedija* ‘comedy’) etc were defined or explained. Since some of the concepts (for example, concepts of versification, of stylistic devices) were classified, relationships between terms of those concepts are visible. A merit of V. Kudirka is foundation of Lithuanian terminology of versification which is rather systematic.

Lithuanian literary terminology was just being created so it is no surprise that terms used by different authors varied. In comparison with present-day Lithuanian literary terminology not only the expression of terms, but also the content has changed. For instance, terms which are now considered to be names of genres (*apysaka* ‘novelette’, *apsakymas* ‘short story’) in the 19th century were being used in a broader meaning. The changes in content of terms were determined by the development of concepts.

In the 19th century Lithuanian substitutes for international terms were being sought (*sutartinumas* (now *rimas*) ‘rhyme’, *atsiliepimas* (now *rimas*) ‘rhyme’, *perdalinimas* (now *dierėzė*) ‘dieresis’, *išleidimas* (now *elipsė*) ‘ellipsis’, *atsigręžimas* (now *apostrofa*) ‘apostrophe’), etymological meaning of international terms (of Latin or Greek origin) was taken into consideration (compare: *perkirtimas* ‘caesura’ (non-terminological meaning ‘cutting’; now *cezūra*), lot. *caesura* ‘cutting’). In literary texts of the 19th century Lithuanian terms were sometimes presented with their foreign equivalents, while a group of terms was used without Lithuanian adaptation (*Pyrrhichius* ‘pyrrhic’). This is a natural feature of the stage of formation of terminology. Features of expression of terms (variability, rare pronominal forms, predomination of attributes with the suffix *-iškas* etc.) reflect the general situation of the 19th century Lithuanian terminology and general lexis (LGP).

19th century authors of literary texts S. Daukantas, J. Koncevičius, J. Šliūpas, M. Ake-laitis, J. Jablonskis, Vaižgantas etc. made comments on some Lithuanian literary terms and their usage although not each one is right and acceptable. An important matter also is the introduction of the term *turinys* ‘content’ (in spite of former *įtalpa*, *įturis* etc.) by J. Jablonskis, A. Jakštas’ encouragement to turn to international terms at the end of the 19th century. Appealing to tradition and striving for systematicity may be felt in the comments made in the 19th century.

Gauta 2007-10-12

Asta Mitkevičienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas Asta@lki.lt